

УДК 373.31

ПРЫКАЗКІ ЯК СРОДАК ФАРМІРАВАННЯ МАЎЛЕНЧА-КАМУНІКАТЫЎНАЙ КАМПЕТЭНЦЫІ МАЛОДШЫХ ШКОЛЬНІКАЎ

Мурашка Наталля Уладзіміраўна

Аспірант Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка
Навуковы кіраўнік – Турчанка Ірына Аляксееўна
Мінск, Рэспубліка Беларусь

Анатацыя: праблема фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі малодшых школьнікаў выклікае неабходнасць пошуку новых сродкаў, якія б спрыялі эфектыўнаму засваенню ведаў і забяспечвалі дасягненне загадзя спраектаваных вынікаў на аснове ўзаемадзеяння суб'ектаў дзейнасці.

Ключавыя словы: маўленча-камунікатыўная кампетэнцыя, фальклор, малыя жанры, прыказкі.

Кампетэнтнасны падыход адзначаны ў якасці асноўнага патрабавання да арганізацыі адукацыйнага працэсу ў Кодэксе Рэспублікі Беларусь аб адукацыі, таму важнай задачай сучаснай школы з'яўляецца фарміраванне асноўных кампетэнцый у школьнікаў на ўсіх ступенях агульнай сярэдняй адукацыі.

Для вучэбных прадметаў «Беларуская мова» і «Літаратурнае чытанне» агульнаадукацыйных школ з рускай мовай навучання асноўнай з'яўляецца маўленча-камунікатыўная кампетэнцыя, якая вызначаецца намі як практычнае валоданне малодшымі школьнікамі ўсімі відамі маўленчай дзейнасці ў розных сітуацыях зносін на аснове набытых моўных ведаў і сфарміраваных камунікатыўных уменняў [1].

Выкарыстанне фальклору ў сучаснай педагагічнай практыцы абумоўлена тым, што ён даступны дзецям па змесце і па форме ажыццяўлення, а фальклорныя творы насунуць у сабе пэўныя вобразы, якія зразумелыя і цікавыя дзецям.

Тэрмін «фальклор» (ад англ. folk – народ, lore – мудрасць) у больш вузкім, больш канкрэтным значэнні, трактуецца як вусная народная творчасць [2]. Паколькі фальклор узнік да з'яўлення пісьменнасці, то яго адметная асаблівасць у тым, што, у адрозненні ад літаратуры і іншых відаў мастацтва, ён выкарыстоўвае выразныя сродкі жывой гаворкі і ўяўляе сабой мастацтва вуснага слова. Каштоўнасць фальклору як педагагічнага сродку вызначаецца натуральным, беспрымусовым уздзеяннем на малодшых школьнікаў, дзякуючы сродкам выразнасці і даступнасцю для дзяцей з розным узроўнем развіцця.

Прыказкі адносяцца да малых жанраў вуснай народнай творчасці. Гэта асабліва група фальклорных твораў, невялікіх па аб'ёму, большасць з якіх звычайна мае вершаваную ці рыфмаваную форму і якія не адносяцца да асноўных родаў (эпас, лірыка, драма). Паколькі прыказкі добра завучваюцца на памяць і лёгка перадаюцца ў вуснай форме, то яны з'яўляюцца каштоўным матэрыялам для вывучэння любой мовы, у тым ліку і роднай. Разгледзім патэнцыял прыказак для фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі ў малодшых школьнікаў.

Прыказка – гэта «... кароткае, устойлівае ў маўленчым побыце, рытмічнаарганізаванае выслоўе з агульным прамым сэнсам ці з пераносным, шматзначным, заснаваным на аналогіі» [3, с. 246], якое ўяўляе «закончанае меркаванне» [4, с. 140] і нясе павучальны сэнс. У ёй адлюстроўваецца жыццёвы вопыт народа, які раскрывае сутнасць шматлікіх рэчаў. Яе задача – данесці мудрыя веды і калектыўны вопыт да кожнага чалавека ў даступнай, лёгкай форме.

З даўніх часоў прыказкі выкарыстоўваюць у педагагічнай практыцы, паколькі яны маюць выхаваўчае значэнне: знаёмяць дзяцей з маральна-этычнымі нормамі; у даступнай форме вучаць быць працавітымі, сумленнымі, добрымі, смелымі. Прыказкі дапамагаюць ясна, лаканічна, выразна выказаць свае думкі і пачуцці, найбольш дакладна перадаць інфармацыю, інтанацыйна афарбоўваць маўленне, развіваць уменне творча выкарыстоўваць слова. Такім чынам, прыказкі – гэта асаблівы від народнай творчасці, кароткія выслоўі адносна розных з’яў жыцця, якія спрыяюць развіццю гаварэння і авалодванню багаццем роднай мовы.

Звычайна работа настаўніка з прыказкамі пры вывучэнні беларускай мовы носіць фрагментарны характар, аднак для фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі мы прапануем іх сітэматычнае выкарыстанне на ўроках пры дапамозе розных метадаў і прыёмаў у залежнасці ад вывучаемай тэмы і пастаўленай мэты.

1. *Практыкаванне*. Спісванне, злучэнне пачатку і канца, дапісванне пачатку ці канца і інш.
2. *Гульня*. Спаборніцтвы па хуткасці і дакладнасці вымаўлення, падбор па тэме і інш.
3. *Завучванне на памяць*. Выкарыстанне прыёмаў актыўнага запамінання пад час гульні: прачытай пачатак – падбяры канцоўку, злучэнне пачатка і канца і інш.
4. *Збіранне*. Назапашванне вывучаных твораў у куфар ці скарбонку.
5. *Чытанне*. Выкарыстанне розных прыёмаў чытання: у паўголоса, па складах (робаты), прапеваючы галосныя (слімакі), хутка, з рознай інтанацыяй і інш.
6. *Разбор і абмеркаванне*. Тлумачэнне сэнсу з апорай на жыццёвую сітуацыю.

Разгледзім больш падрабязна гульню як метада работы з прыказкамі па фарміраванню маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі малодшых школьнікаў.

Гульню як метада навучання і перадачы вопыту старэйшых пакаленняў малодшым выкарыстоўвалі яшчэ ў народнай педагагіцы. У сучаснай педагагіцы гульніваю дзейнасць разглядаюць як спосаб актывізацыі і інтэнсіфікацыі адукацыйнага працэсу і выкарыстоўваюць для засваення розных паняццяў, тэм і раздзелаў вучэбнага прадмета. У адрозненні ад дзіцячай гульні наогул, педагагічная гульня мае выразна пастаўленую мэту навучання з адпаведным ёй педагагічным вынікам.

Выкарыстанне гульнівай дзейнасці для фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі малодшых школьнікаў абумоўлена тым, што яна з’яўляецца формай зносінаў і мае камунікатыўную функцыю, бо дазваляе дзіцяці засвойваць спосабы эфектыўнага ўзаемадзеяння і іх выкарыстанне ў практыцы зносінаў. Так, пад час гульні вучні аб’ядноўваюцца ў калектывы, пераймаюць адзін у аднаго існуючыя веды, а неабходнасць весці размову з аднагодкамі стымулюе развіццё маўленчай дзейнасці.

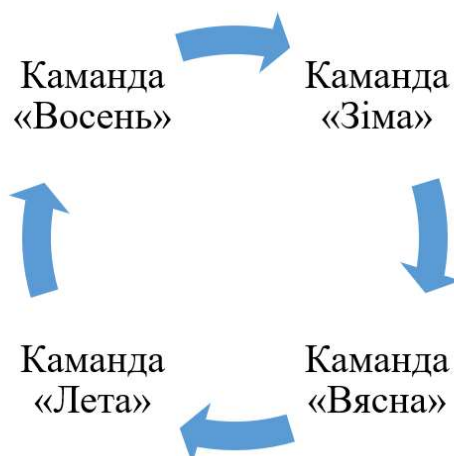
Разгледзім некалькі прыкладаў гульніў, накіраваных на фарміраванне маўлення [5].

Гульня «Снежкі».

Варыянт 1. Дзеці дзеляцца на дзве групы. Настаўнік задае тэму, напрыклад, «Зіма» («Вясна», «Лета», «Восень»). Дзеці закідваюць адзін аднаго «снежкамі». Кожнае рух рукой суправаджаецца прыказкай на заданую тэму.

Варыянт 2. Настаўнік дзеліць вучняў на чатыры групы, кожная група выбірае капітана. Капітан шляхам жараб’ёўкі выбірае тэму, з якой будзе працаваць яго група: «Зіма», «Вясна», «Лета», «Восень». Кожная група выбірае са скарбонкі ці падручніка па тры прыказкі па сваёй тэме, пасля чаго праводзіцца турнір паміж камандамі. Група «Зіма» кідае свой першы сняжок групе «Вясна» і чытае пачатак абранай прымаўкі, напрыклад: «Зімою сонца свеціць...», а група «Вясна» павінна прадоўжыць прымаўку «...ды не грэе». У выпадку, калі каманда «Вясна» не зможа адказаць, то каманда «Зіма» хорам называе ўсю прыказку цалкам і перадае ход камандзе «Вясна». Другі сняжок каманда «Вясна» кідае камандзе «Лета» і г. д. Гульня праходзіць па схеме, паказанай на малюнку 1.

Малюнак 1. – Схема правядзення гульні «Снежкі»

Гульня «Даноўні».

Варыянт 1. Настаўнік прапануе вучням назваць другую частку прыказак, першая частка якіх напісана на дошцы або на картцы.

У студню вады не льюць, а ... (у лес дроў не вязуць).

Да чыстай крыніцы ... (сцежка ўтоптана).

У крыніцу ... (не носяць вадзіцу) [6, с. 48].

Варыянт 2. З'яўляецца адваротным варыянтам гульні. Настаўнік прапануе вучням назваць першую частку прыказак, другая частка якіх напісана на дошцы або на картцы.

(Напалоханная варона)...і вераб'я баіцца.

(Слязамі)...ворага не паб'еш [6, с. 69].

Гульня «Хто хутчэй».

Варыянт 1. Настаўнік дзеліць вучняў на групы па колькасці падрыхтаваных картак (напрыклад, на чатыры групы). На кожнай картцы запісана прыказка з прапушчаным словам, а ўнізе на картцы некалькі слоў, з якіх яны павінны выбраць патрэбнае.

Картка № 1

Пры сонейку цёпла, пры ... добра [7, с. 33].

Словы для даведкі: Варона, няўмечка, матуля, ягада.

Картка № 2

У ... не баляць ні ручкі, ні плечкі [7, с. 40].

Словы для даведкі: Варона, няўмечка, матуля, ягада.

Картка № 3

Свой час ... , свой час баравіку [7, с. 61].

Словы для даведкі: Варона, няўмечка, матуля, ягада.

Картка № 4

З роднага боку і ... мілая [7, с. 100].

Словы для даведкі: Варона, няўмечка, матуля, ягада.

Капітан кожнай каманды падыходзіць да стала настаўніка, бярэ адну з картак, бяжыць да сваёй каманды, чытае ім прыказку, запісаную на картцы, і ўсе разам падбіраюць патрэбнае прапушчанае слова. Калі слова знойдзена, уся каманда ўстае. Так вучні паказваюць, што яны справіліся з заданнем.

Варыянт 2. Настаўнік дзеліць вучняў на групы (напрыклад, на восем груп). Зручней працаваць, калі дзеці, якія сядзяць на двух суседніх партах, аб'ядноўваюцца ў адну каманду. У падрыхтаваных па колькасці груп канвертах знаходзяцца разрэзаныя на некалькі частак прыказкі, па адной у канверце. Прыклады разрэзаных на фрагменты прыказак мы прыводзім у табліцы 1.

Табліца 1. – Прыклады картак да другога варыянта гульні «Хто хутчэй»

Канверт	Прыказка	Фрагменты прыказкі
1	Адна ластаўка вясны не робіць [7, с. 29].	Ластаўка, не, вясны, адна, робіць.
2	Ласкавае слова – што дзень ясны [7, с. 40].	Дзень, ласкавае, ясны, слова, што.
3	Лета збірае, а зіма праядае [6, с. 104].	Праядае, а, лета, зіма, збірае.
4	Адной рукой і вузлоў не звязаш [7, с. 29].	Рукой, і, адной, звязаш, вузлоў, не.
5	Не так лёгка зрабіць, як сказаць [6, с. 27].	Так, не, сказаць, лёгка, як, зрабіць.
6	Языкам малоць – не дровы калоць [6, с. 27].	Калоць, дровы, языком, не, малоць.
7	Салаўя песнямі не накорміш [7, с. 29].	Накорміш, салаўя, не, песнямі.
8	Матуліны рукі заўсёды мяккія [6, с. 42].	Мяккія, заўсёды, рукі, матуліны.

Капітан кожнай каманды падыходзіць да настаўніка, бярэ канверт і вяртаецца на сваё месца. Потым ён дастае фрагменты прыказкі, раскладвае іх на парту, чытае. Усе разам абмяркоўваюць і збіраюць прыказку ў адзінае цэлае. Калі каманда выканала заданне, капітан падывае руку і кажа: «Мы гатовы!». Перамагае тая каманда, якая хутчэй выканала неабходнае заданне.

Гульня «Знаўцы».

Настаўнік дзеліць клас на дзве групы. Адна група павінна ўспомніць і расказаць прыказкі пра працу, другая – пра навуку. Колькасць груп можа вар’іравацца, аднак павінна адпавядаць колькасці прапанаваных тэм.

Мы разгледзелі некаторыя прыклады работы настаўніка з прыказкамі па фарміраванні маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі на ўроках беларускай мовы і літаратурнага чытання.

Такім чынам, прыказкі як сродак фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі з’яўляюцца неабходным матэрыялам для развіцця рэцэптыўных (слуханне і чытанне) і фарміравання прадуктыўных (гаварэнне, пісьмо) відаў маўленчай дзейнасці, а сістэмная работа з імі, дапамагае рацыянальна арганізаваць адукацыйны працэс і павысіць яго эфектыўнасць.

Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (№ ГР1209).

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ:

1. Мурашка, Н. У. Сутнасць маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі: тэарэтычныя аспекты / Н. У. Мурашка // Пачатк. навучанне: сям’я, дзіцячы сад, шк. – 2023. – № 04. – С. 3–7.
2. Ефремова, Т. Ф. Новый словарь русского языка : Толково-словообразовательный : в 2 т. / Т. Ф. Ефремова. – 2-е изд. – М. : Русский язык, 2001. – Т. 2 : П – Я. – 1084 с.
3. Аникин, В. П. Устное народное творчество : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / В. П. Аникин. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2011. – 752 с. – (Сер. Бакалавриат).
4. Методыка выкладання беларускай мовы і літаратурнага чытання ў пачатковых класах : вучэбны дапаможнік / Н. М. Антановіч [і інш.] ; пад рэд. М. Г. Яленскага. – Мінск : Вышэйшая школа, 2019. – 263 с. : іл.
5. Шылава, А. С. Эфектыўныя шляхі фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі малодшых школьнікаў праз прыказкі і прымаўкі на ўроках беларускай мовы і літаратурнага чытання / А. С. Шылава, Н. У. Мурашка // Пачатк. навучанне: сям’я, дзіцячы сад, шк. – 2019. – № 12. – С. 7–12.
6. Свірыдзенка, В. І. Беларуская мова : вучэбны дапаможнік для 2 кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з рус. мовай навучання : у 2 ч. / В. І. Свірыдзенка. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2020. – Ч. 2. – 140 с.
7. Свірыдзенка, В. І. Беларуская мова : вучэбны дапаможнік для 2 кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з рус. мовай навучання : у 2 ч. / В. І. Свірыдзенка. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2020. – Ч. 1. – 144 с.

